

37. FESTIVAL JUGOSLOVANSKEGA DOKUMENTARNEGA IN KRATKOMETRAŽNEGA FILMA

Zapisano iz gole konvencije: ta famozni beograjski filmski festival se iz leta v leto intenzivno sesuva, in znova najde moč in denar za ponovno stonjijo ali nekaj več celuloidnih izdelkov, ki se v tistih petih beograjskih večerih in popoldnevih zvrtijo maloštevilčnemu občinstvu odurne dvorane Doma sindikatov. Ta festival je grobišče, smetišče, kamor se vsako leto znova sesuje tistih sto in nekaj filmov, pripravi ta ali ona okrogla miza, podeli sem in tja kakšna nagrada, drugače pa se intenzivno, balkansko samovšečno in hrupno jugo filmski intelektualci nastavljajo tečnim televizijskim intelektualcem in v neskončnost pletejo svoje filmske, življenjske in bogve kakšne štorije še... Torej res, čisto dno, sranje do kraja in podpisani je gotovo neke vrste mazohist, ko se že vrsto let udeležuje tega festivala, upajoč na preobrat ali vsaj na dokončno sesutje...

Vendar **ta in takšen** festival na svojevrsten način **označuje** duhovno in politično realiteto, ki se ji reče jugoslovanska kinematografija in kjer ta oznaka »jugoslovanska« paradosalna kakorkoli že je – posebej kajpada v teh dneh, kaže vso svojo **praznino in izpraznjenost**, goli formalizem, ki ne zmore več ničesar in ki ne pomenja prav nič več. Vendar, ko govorimo o tem »Jugoslovanskem« – po sili razmer in povsej verjetnosti tudi zadnjikrat v takšnem, nerevidiranem smislu, lahko o praznini in izpraznjenosti govorimo tudi, ko omenjamo posamezne nacionalne kinematografske prispevke, ki se stavljajo ta program petih beograjskih dni. Drugače rečeno – tudi če govorimo o slovenski, hrvaški, srbski, bosanski, makedonski etc. kratkometražni filmski produkciji, ne moremo mimo omenjanja te praznine, avtorske indolence in neinventivnosti, popolnega briskiranja res relevantnih tem in artističnih zavez etc., kar najbrž pomeni, da tudi te naše nacionalne kinematografije bolehajo za isto boleznijo kot vsa Juga:

- popolna nesposobnost umetniških in poslovnih vodstev producentov
- neizdelani oz. popolnoma kretenski in konvencionalni artistični kriteriji
- neurejen status in pomen kratkega in dokumentarnega filma v okvirih posameznih nacionalnih kultur
- nerazčiščeno vprašanje, kaj sploh je kratki in dokumentarni film (lahko) danes in njegov odnos do tv medija ipd.

Gre torej za sklop vprašanj, ki kažejo na popolno razsulo, brezprincipielnost in neodgovornost vrste nacionalnih institucij, katerih pomen bo treba kajpada nanovo ovrednotiti, kajti takšni produkti, kot jih producirajo sedaj kažejo zgolj na to, da so v mrtvem teku... tako kot marsikaj v tem trenutku v Jugi, kjer se tradicionalna vloga totalnega državnega aparata, ki je osmišljeval in kontroliral tako rekoč vse in povsod – od Triglava do Gevgelije in »ustvarjal« pojem »jugoslovansko« krha in lomi, na njegovo mesto pa še niso stopile druge, nacionalne ali drugačne poetike, vrednote in smisli... Tako je letošnja »izpraznjena« produkcija kajpada v dobršnji meri posledica razpada »jugoslovanske« kinematografije v starem smislu in hkrati od-

sočnosti drugih modelov in principov produkcije, ki bodo v prihodnje zanesljivo prinesli nov, dovolj pluralen, svež, necenzuriran, od nas do nekaterih resnic in konstant življenja na Balkanu po letu 1945. Ob tem je npr. treba omeniti silovito »ofenzivo« predvsem srbskih producentov ob njihovem nacionalnem »revivalu« in v letošnjem letu je v tem kontekstu »zgovoren« njihov molk oziroma zvođenost produkcije, ki ne more dvigniti temperature niti ob gazimestanskih orgijah, ki, mimogrede rečeno, ostajajo na ravni sirotnege, povsem brezveznega tv »prenosa«, čeprav bi, kajpada »pravoverni« filmski ustvarjalci, motivirani s silovitostjo in močjo »vodje« naredili film po vzorcih in metodah stare dobre Leni (Riefenstahlove)... Odtod je mogoče resnično sklepati o »dnu« jugoslovanske produkcije, ki je seveda **dno** sistema neke kinematografije, njene organiziranosti, artistične, miselne, cenzorske naravnosti, ki je bila kajpada predvsem komunistično totalitarna, razen tistih nekaj hipov »liberalizma« konec šestdesetih let, ki so uspeli za hipec zadržati uzde kontrole... Ko govorim o »dnu«, govorim kajpada skrajno optimistično, kajti to je dno, od katerega se bo moč znova odgnati, končno, po dolgem času sesedanja v mulj novih in novih sranj vseh nacionalnosti in vsakršnih filmskih praks monolitnega sistema, ki se je zaradi narave filmske produkcije same ali pa zaradi zmotne in paranoične razlage Leninove misli o »pomembnosti filma« pri prosvetljevanju ljudskih množic kar najbolj tragično dosledno in pikolovsko odrazil prav v filmskem ustvarjanju, kjer je v vsakršnih programskih in filmskih in cenzorskih in direktorskih in vodstvenih svetih delovalo največje število bivših udbašev in »cinkarjev«, ki so pridno in v kar najbolj zgodnji fazi zmogli zatolči vsak »nevaren« projekt... (tudi na Slovenskem) Kakorkoli že, ne da bi se še naprej naslajali, kaj bo in kako bo **po-tem** (potem), je letošnji program beograjskega festivala pokazal, da so stvari res pred tem, da se spremenijo ali pa da jih ne bo več. Metaforično in paradoksalno – letos so npr. v slavnem in odurnem Domu sindikatov zamenjali platno in, kot so mnogi ugotavljali, so bile projekcije resnično boljše, čistejše... drugo leto bo npr. potrebno zamenjati in obnoviti »kriterije« za izbor članov žirije in sam koncept festivala ipd. (!!!) in se celo vprašati o smislu takšnega početja za naprej...

Ob tipičnih konstantah rigidne kratkometražne produkcije, ki se briljantno zrcali na primer v naravnost »nori« produkciji neke **Zastave filma**, ki pač v skladu z institucijo »iz katere prihaja, brez sramu in primerne avtorefleksije prikazuje kar najbolj nemoogoče ideološke konstrukte vseh vrst, ne me neč se za (to institucijo) očitno povsem drugačen svet okoli in ki se ji zna, navkljub njenim »svetlim« ciljem iz pradednine sem, zdaj zdaj zrušiti na **smb** Jekleno glavo... Res, produkcija, ki so jo na letošnjem festivalu prikazali soldatje, v kar najbolj eksemplarični in čisti obliki prikaže večni in nadčasovni kretenezem, ki so ga zmožni najbolj rigidni krogi (naše) balkanske ideološke sfe-

re, ne da bi jih kakorkoli zadevale radikalne spremembe znotraj te razpadajoče države bratstva in enotnosti. Ne, pokazali so, ti vrti močje v sijočih zvezdicah, da jim je predvsem za »varnost«, »srečo« in kar je še takšnih **smb** vrednot in da so za takšne cilje pripravljeni dati tudi življenja (svojih) vojakov! Kakšna grozljiva in sprenevedava in seveda nevarna topost! Prava pornografija ideološke in zaplankane samozavesti ta film oficirjev iz **zastave!** (**život uz granicu**).

Ob plejadi konstant – invalidov, zahojencev, starih, nezaposlenih, lačnih, brezdomcev norih, slepih ipd., s katerimi se izživljajo posamezni filmski intelektualci (v drugem planu seveda vsi prikazujejo kot »subtilno« sporočilo o moči usode vsaj kakšno Titovo sliko ali morebiti parolo iz zgodnjih let socializma, da bi, kajpada, nas, tope gledalce ozavestili, kaj je z resnico teh bednikov...) vseh jugoslovanskih nacionalnosti, je treba vsekakor izvzeti vsekakor **najboljši** film letošnjega Beograda (četudi to oznako **najboljši** pišemo z izrazito mislijo o relativnosti vsega, kajti Zaninovičev film je vendarle dovolj šibko in površno, »klasično« dokumentarno delo, ki si »upa« v resnici le od daleč na naznačiti usodnejše razsežnosti balkanskega sveta in se zaradi tega mota po vseh mogočih in nemogočih »dramaturških« in še kakšnih digresijah... pa vendar je kljub temu to najboljšo delo tega festivala – v dokumentarnem okviru seveda – četudi je res, da bi že v primerjavi z lanskimi dokumentarci Zaninovič potegnil kratko...) Zaninovičev film **Ranko, rab božiji**. To je film o človeku, ki ga je usodno zaznamovala komunistična evforija, pravzaprav sanje o boljšem, pravičnejšem svetu, ki jo je tako s pridom in brez skrupulov izkoriščala ta usodna ideologija. Ranko Panajotović, povsem »običajen« človek, slehernik, nikakršen heroj po balkanskih merah, je svojo naivno in hkrati tudi nevarno in usodno sanjo o boljšem svetu plačal za naravnost neverjetnim in grozljivim martirijem v kar treh sodobnih zgodovinskih »okvirih« – Banjici, Mathausnu in Golem otoku, od katerih se Zaninovič posveča predvsem zadnjemu. Kako strašljiva igra s človeškimi življenji, vero, upanjem, kako neverjetno grozljive in peklenske muke so se v tem »našem« samoupravnem socializmu odvijale tik za svetlim in sončnim odrom družbene realnosti, odkoder so posamezniki izginjali v »noč in meglo« **Udbinih** labirintov, mučilnic, otokov! Kako neverjetne in shriljive so zgodbe ljudi, ki so bili do nedavna še čisto običajni, vsakdanji ljudje, niti ne posebej izpostavljeni v tej ali oni družbeni vlogi. Potem pa nenadoma izginejo v podzemlje inferna, ki si ga z neverjetno balkansko sadiščno in nečloveško imaginacijo izoblikuje ta »človekoljubni« sistem samoupravnega socializma. In potem, ko je »prevzgoje« konec, s kakšno nonšalantno (kajpada zopet – balkansko zmajstreno) mirnostjo ta družba vrne te človeške figure nazaj v življenje!?! Ko Zaninovič kaže Panajotovičeve slike (kajti ubogi človek je zdavnaj pod rušo ?!) se v utrujenih in ubitih očeh tega človeka odraža nekakšna zgubljena in v daljavo (in

praznino) usmerjena sila pogleda, ki, kakor da ni več od tega sveta, kjer so mu že vse mogoče policije in njeni mučitelji ubili vse, kar se ubiti da... Slike v družinskem krogu, otroci, žena, vdana in, kot pravi sin, v neskončne noči sama s svojim šklepetajočim šivalnim strojem s katerim se preživlja v ubornem beograjskem predmestju... in on, živi mrtvi Panajotović, ki s svojim živim mrtvim pogledom in bledim nasmeškom nikogar ne obsoja, ne kaže nobene zle misli, pa vendar ve za vse gorja tega sveta... Ta pogled, ta ubita otožnost Panajotovičevega pogleda, priznam, me je dolgo begala v dneh tistega beograjskega festivala. Šele potem se mi je nekako sestavilo, od kod pravzaprav tipika prav tega in **takšnega** pogleda, kakor ga sicer ni mogoče najti nikjer v nobenih fotomografijah sodobnih policiskih in ideoloških, lagerskih in še kakšnih infernov, ki so se jih izmišljali v tem stoletju.

To ni pogled človeka, ki ve, da bo čez dan, dva ali morebiti uro izginil v plinski celici Auschwitzta, niti to ni pogled človeka, ki ga čaka le še strel v tilnik ali ki bo zanesljivo končal v neskončnih sibirskih ravninah. To so nekakšni trpki, hkrati pa vendarle mirni (?!), sprijaznjeni pogledi, kajti smrt je kljub vsemu od-rešitev, od-hod iz tega pekla, ki mu gospodari človek... Panajotovićev pogled pa je vendarle drugačen, tukaj ni nobenega miru, nobene odrešitve ni moč pričakovati, nobenega milostnega strela, to je pogled živega oziroma na življenje obsojenega ubitega človeka, ki, kakor da je izsanjal (kajpada v za to določenih lagerjih in skozi postopke človekoljubne **udbe**) najbolj peklenske sanje, ki si jih je mogoče zamišljati... In sedaj je tukaj, v družinskem krogu, v družini, ki niti ne sluti in si niti ne more predstavljati, od kod je in kako je prispel nazaj v to orbito balkanske vsakdanjosti, doma, živ mrtvec...

Zaninovićev film je (ali morebiti to Zaninović sploh ve(?)), morebiti sploh ne, saj se ukvarja z vsemi mogočimi in nemogočimi digresijami!), film o najhujšem od vseh zločinov, film o »totalni« lobotomiji, ki ji v sodobni zgodovini skorajda ni primere... ciničnem in do kraja brezskrupuloznem »prevzganju«, kakršnega si je mogla zamisliti le najbolj izprijena in skozi ideologijo izšolana gospodovalna pamet tukajšnjih stalinističnih mučiteljev... ki si je pač jemala svojo moč in kredibilnost prav iz javnega proti-stalinističnega postavljanja... V Zaninovićevem filmu Panajotović sploh ne govori, govorijo člani njegove družine, govorijo in ne morejo razumeti neskončne vere teh mladih komunistov, prave kužne bolezni, ki je razsajala med mladimi in je ni zmogla zlomiti niti stara predvojna, potem nedičeva, niti mathausenska golgota, ubiti jo je znala le Titova in Rankovičeva policija, ubiti in pustiti pri tem človeka »nepoškodovanega« in živega! Kakšen strašen bestiarij, ta »naša« protistalinistična gesta, kakšna strašna stran »naše« samoupravne polpretekle zgodovine!!

Zaninovićev film je pravzaprav **edino** dovolj relevantno družbeno kritično dokumentarno delo letošnjega festivala, dovolj zrelo?! in z dovoljšnjo mero dignitete...

Film Jovana Jovanovića **Človek koji je pravio sisteme** bi lahko izvrstno funkcioniral v tistem tipičnem kunderovskem »smislu in razumevanju ironije, kot »spodmikanja« »dvoumljenja«, pa mu za kaj takšnega zmanjka moči in domiselnosti... Jovanović, kakršen mojster pač je, je očitno predolgo **out**, in to se mu usodno pozna... Njegov film o Kardelju, v bistvu pa o Kardeljevem Velikem bratu (pri igri s sistemi) je v prvi polovici v resnici briljanten – vrsta antologijskih se-

kven iz filmskih žurnalov, dokumentarcev ipd. o paradah, kolektivnih orgazmih, ki jih je z naravnost fellinijevsko genijalnostjo znal uprizarjati naš vase zagledani samoupravni svet, da bi si posvetil svojo pot v boljšo in zmagovitejšo bodočnost in svojo lastno glorio. Jovanović z večšo roko, po vsej verjetnosti ta hip najbolj razgledanega poznavalca ikon naše kolektivne blaznosti in kajpak njenih protagonistov, gradi tok te nore povorke (ki se je ne bi resnici na ljubo sramoval verjetno noben od prav prijaznih in perverzih rimskih oblastnikov), vendar ni znal, ni mogel, ni hotel ujeti teh sporočil samovedne delirične komedije, ki potem strmoglavi v praznino krize, neuspeha, lastne ničevosti in izpraznjenosti, ki pa se je, kajpada ne sme izraziti in izreči. Tako Jovanović ostaja na pol poti, nedorečen, površno neartikuliran, čeprav bi lahko speljal svojo metaforo o norosti sistema in ludizma v njem še v današnji čas, saj mu prav iste elemente, četudi bolj siromašne in nedomiselnosti, sproti ponuja njegov sedanjí vodja in togotni rdeči blaznik s svojimi, »novokomponovanimi« podaniki... Žal, Jovanoviću je zmanjkalo, drugače bi nastal briljanten, ironičen in oster film o klovnovstvu na Balkanu...

Kratek, domiseln in učinkovit je (prezrt v Beogradu, vendar z izborom v okvir tekmovalnega programa oberhausenskega festivala nekako dovolj ovrednoten) film Damijana Bogataja **Pax**, ki v svoji nekako »gagovski« strukturi slike (TV prenos ene izmed famoznih vojaških jugo-parad) in zvoka (Savinove Pesmi barbarov) briljantno izreče »resnico« Balkana, ki je kajpada totalna in usodna in vsepričujoča prav v tej svoji najbolj prvinski, siloviti, primitivni in grobi formi... Vtis je, kakor da bi se ga beograjska žirija hotela nekako hotela izogniti, na hitro vtakniti pod prt, da se ga ne bi preveč videlo in slišalo, kajti kljub borim šestim minutam, kolikor traja film, je njegovo sporočilo nedvomno dovolj silovito – in neprijetno resnično! Bravo, Bogataj – z zgolj šestimi drobnimi minutami tega filma, smo v Beogradu vendarle dokazali – da Slovenci vendarle imamo **jajca**!

Podobno kratek in učinkovit, vendar neprijetno prijazen in »mehekši« je v svojem (političnem) sporočilu bosanskega film **Nesanic** Nedada Begovića... Tradicionalno »metaforičen« je tudi film **Put** Stevana Živkova, ki je prav zaradi svoje prezgodnje, čeprav za današnje razmere dovolj nedolžne »metaforike« o »vodičih« na (brez) potjih, »odležal« v bunkerju dvanajst let!

V okvirih »fiction« filma totalna praznina, kraljestvo brezvezja, tako da Zupetov in Škucov film **Silicijev horizont** dejansko predstavlja edino plus točko... Kakšen grozljiv relativizem zopet... Zupe, ta neverjetni, neskrupulozni mladi artist, ki je za slovenske razmere, kajpada zgolj in samo filmske!, naredil pravi organizacijski in nekoliko tudi ustvarjalni happening, je v vsej svoji pojavi nekakšna tipična figura slovenskega artizma ta hip: brunnega in silovitega, a hkrati zelo neboljgenega in praznega, »plenty of nothing« tako rekoč, a vendar to na dovolj intenziven in hrupen način ali, če rečemo drugače – dopadljiv, atraktiven, hlasten način, pa vendar prazen in brezmejno ničev... **Silicijev horizont** je ponovno eden izmed tistih podvigov, ki se igrajo žanrske obrazce in matrice, ne da bi pravzaprav sploh vedeli za njihovo resnico in moč ali da bi avtorji znali te in takšne obrazce artikulirati kot intenzivno, šokantno, dramatično (četudi lahko tudi samozadostno!) filmsko naracijo.

Zupè (žal?!) ne vé zanje niti jih ne zna rabiti v to smer (končno, kje pa naj bi se jih na slovenskem naučil rabiti – pri svojih mentorjih na **AGRFTV**, ki so v tem smislu še manj pismeni v to smer, kot on sam?! ali morebiti doma, iz dosjejev videotek?!), tako da je njegov film povsem hendikepiran – vsa žanrska naracija se sesuva sama vase in kajpada s tem tudi vsa filmsko/scenska fascinacija, efekti ostajajo vizualni happeningi per se, izven vsakega dosegljivega konteksta, razvidne dramaturške tenzije, žanrske konture...

Zupeta nedvomno rešuje njegova neverjetna (organizacijska) energija in do določene mere njegova sposobnost postavitve prizora (nekako v preveč statičnem, gledališkem smislu, brez imanentnega filmskega timinga, dramaturške strukturiranosti etc.), ki pa, kot rečeno ostaja sam zase, nepovezan... in tu je Zupe že znotraj klasične in že pregovorne slovenske (filmske) nepismenosti... Konec koncev je vendarle treba reči, da je v Beogradu Zupe med ostalimi »fiction« filmi, četudi je bil med njimi »tak« »režiser« kot je npr. Tucaković ali Žižić res za kilometer »boljši«...

Animacija (tudi vsa slovenska) je bila v Beogradu povsem (pod)povprečna, če jo hočemo pregledati v njenem lastnem, filmsko-izraznem razsežju. Klasične štorije, dovolj prozorno moraliziranje, plehka, gagovska humornost, neinventivna risba in animacija, prava sivina vsebin in form, konvencija...

Edino »pravo« eksperimentalno delo je na festivalu predstavil kajpada Ladislav Galeta. Njegov **Wal(l)zen** (1990) ne potrebuje komentarja, ne razlag niti razmišljanja, dovolj je, da je!

Kot »konceptualno«, do skrajnih meja prečiščeno in domišljeno »igro« režije bi nemara lahko razumeli Gamulinov film **Posvečenje mjesta**, ki naravnost osupljivo orkestrira »igro« arhitekture, svetlobe, kamere, sence v cerkvi Svetega Donata v Zadru. Resnično »čista«, formalno (in matematično) izbrušena igra, prava struktura par excellence...

In Slovenci v Beogradu? Popoln polom »uradnega« producenta **Viba filma**! Njeni filmi so točno v istem kontekstu praznine in relevance, kot smo jih formulirali na samem začetku tega poročila in nujno bo kajpada na Slovenskem temeljito revidirati položaj, producerske razsežnosti in zmožnosti, estetski in vrednostni okvir kratkega in dokumentarnega filma. Že leta nazaj, posebej pa letos položaj kaže, da je **Viba film** avtorsko in producersko izpraznjen (četudi se npr. tamkaj na novo profesionalizirajo avtorji?!), brez zaledja, koncepta ipd. Letos sta prav Bogatajev in Zupetov film dokazala, da tisto kar šteje na področju kratkega filma nastaja praviloma v majhnih, neodvisnih skupinah, ki se seveda povezujejo pri produkciji z »velikimi« da finalizirajo projekt. Nekako tako se bo morala odpreti v avtorskem in organizacijskem smislu tako **Viba**, kot **osrednja TV hiša**, če bosta hoteli novih in avtentičnih avtorskih pisav... To v Evropi že davno vedo, le pri nas (le še letos!?) delamo po starem centralno birokratskem ključu, ki kajpada protežira najbolj mrtvoudne in neproduktivne inštitucije, ki so tu zato, da so neproduktivne in mrtvoudne, skratka, da **one mogočajo** sleherni preboj...

PETER JARH